

ЕКОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНА — інтегративна наука, що вивчає взаємодію і взаємозв'язки людської спільноти з природним середовищем, розробляє наукові основи раціонального природокористування і охорони природи, проектування заходів щодо оптимізації [довкілля](#). Значна частина пострад. й окремі зх.-європ. соціологи помилково приписували появу цього терміна Р. Парку, Е. Берджесу і Р. Маккензі, деякі автори фактично ототожнюють його з двома англомов.: «social ecology» та «human ecology». Фундатори Чиказ. школи самоідентифікували себе як екологи людини («human ecologists») за назвою однойм. статті Р. Парка, тому саме цей переклад є адекват. поняттю «human ecology». Для позначення взаємовідносин людини як біол. організму з природ. середовищем використовують термін «аутекологія» (від грец. αὐτός — сам і [екологія](#)). Поява терміна «Е. с.» пов'язана із дослідж. індій. економіста та соціолога Р. Мукерджі. Його версія Е. с. визнає необмежену залежність соц. системи від фіз. довкілля. На думку Р. Мукерджі, варіації в соц. організації людей пов'язані зі способами життя, які, в свою чергу, пояснюються флорою і фауною, що знаходяться у розпорядженні суспільства. Однак нині авторство терміна «Е. с.» приписують відомому пн.-амер. анархісту 1960-х рр. М. Букчіну. З його погляду, Е. с. — радикал. філософія, яка вбачає коріння існуючих екол. проблем у глибоко соц. проблемах, передусім у домінуванні ієрарх. політ. і соц. системи. Існування Е. с. (або соціоекології) як самост. галузі науки визнано 1970 на Всесвіт. конгресі соціологів у Варні, де створ. дослідниц. комітет з проблем Е. с. У СРСР поштовхом для її швидкого розвитку стала конф. «Проблеми соціальної екології», що відбулася 1986 у Львові. Об'єктом Е. с. є соціоекосистеми від глобал. до локал. рівнів, її предмет умовно поділяють на дві осн. частини: теор. і прикладну. Предмет теор. соціоекології — вивчення закономірностей взаємодії суспільства та довкілля і розроблення на цій основі заг. програми оптимізації їхньої взаємодії; предмет приклад. соціоекології — вивчення та моделювання і прогнозування соціоекосистем з метою їх оптимізації та упр. екологічно збалансов. розвитком. Осн. наук. методи: систем., комплекс., соц.-екол. моделювання та соц.-екол. прогнозування. Для Е. с. поняття «природа» у вузькому значенні означає сукупність об'єктів., природ. (не штуч.) умов існування людини як біол. організму. Відповідно до гол. закону Е. с. характер пануючого в суспільстві ставлення до природи такий самий, як і характер пануючих взаємовідносин між людьми, а визначал. є спосіб організації діяльності цього суспільства. Феномен екол. знання виникає як результат зростаючої потреби суспільства в

екологічно збалансов. соц. розвитку. Осн. специфікою екол. знань є їх норматив. характер, оскільки в рамках [екологічної свідомості](#) відбувається не лише відображення взаємовідносин суспільства та природ. довкілля, але й формуються певні норми рац. природокористування при дотриманні екол. рівноваги. Екол. знання за своєю суттю істотно впливають на світогляд людей, оскільки передбачають пізнання процесів природи в їх цілісності, а Е. с. робить предметом свого вивчення взаємозв'язок суспільства та природи як частин єдиного цілого. Екол. знання втілюються в екол. діяльність — особл. вид людської діяльності, коли в процесі формування її мети враховуються не лише безпосередні інтереси людини, а й відбувається їх узгодження із заг. вимогами підтримки основ біол. існування людини. Вони дають певну орієнтацію діям людей у використанні природ. ресурсів для розвитку суспільства і тим самим сприяють формуванню прогноз. аспекту екол. свідомості. У заг. вигляді екол. свідомість є відтворенням людьми екол. умов життя та відносин між людьми і природою в процесі регулювання системи суспільство-природа у формі екол. теорій, ідей, уявлень, що відображають ставлення певних соц. груп до природи в конкретну істор. епоху. Відтворення прямої дії суспільства на природу здійснюється всією системою сусп. свідомості, тоді як предметом екол. свідомості є комплекс прямих і зворот. зв'язків у системі суспільство-природа. Осн. функція екол. свідомості — забезпечення оптимізації відносин у цій системі, запобігання глобал. [екологічній кризі](#). Регулятором екол. діяльності виступає [екологічна культура](#), яку розглядають у рамках Е. с. як певну програму, опредмечену в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкрет. процес взаємодії з природою. Основополож. принципом екол. культури вважають принцип відповідності соц. та природ. у рамках єдиної системи. У сучас. науці існує низка підходів до визначення Е. с., зокрема розуміння її як соц. науки або галузі соціол. знання і, відповідно, невиправдане ототожнення понять Е. с. й соціології довкілля з огляду на нетотожність побудови їхніх парадигм. Якщо предмет Е. с. окреслений соціоекол. законами, то для соціології довкілля ним виступають соц. процеси у ході соціалізації природи. Тому для «чистоти» наук. парадигми й досягнення консенсусу в наук. середовищі доцільніше не вводити Е. с. у рамки галуз. соціології, або, навпаки, «розчиняти» соціологію довкілля в Е. с., адже набагато продуктивніше визнати існування у пострад. науці двох базових підходів до соц. вивчення взаємовідносин суспільства і природи. Сучасне тлумачення терміна «Е. с.», незважаючи на численні визначення цього поняття, можна звести до

двох осн.: як течії соц. філософії та власне академ. дисципліни. Прихильники Е. с. у першому тлумаченні розглядають її як логічно послідовну глибоку критику існуючих соц., політ. та антиекол. тенденцій, а також реконструктив., екол., етич. підходом до суспільства. Стосовно другого тлумачення Е. с. існують різні думки щодо її підпорядкування до субдисциплін соціології або екології. Включення чи виключення Е. с. до соціології є варіатив. залежно від країн та традицій нац. соціол. шкіл. Так, найбільше прихильників Е. с. як спец. соціол. теорії припадає на пострад. простір, натомість у пн.-амер. соціології термін «Е. с.» ніколи широко не використовувався, а у зх.-європ. соціол. співтоваристві доволі чітко простежується тенденція до поширення терміна «соціологія довкілля» як методології соціол. дослідж. екол. проблем. Інерція широкого вжитку терміна «Е. с.» у наук. дискурсі, ймовірно, пов'язана з тривалим невизнанням традиц. соціологією екол. проблематики як предмет. поля соціол. аналізу. А у пострад. соціології до цієї обставини додається специфіка інституціоналізації екол. проблематики в соціол. мейнстрімі. Це актив. вплив природн. наук

(тому акцент на екології), негативні сусп. умови та, як наслідок, — тривалість і незакінченість інституціоналізації. Передумови становлення соціології довкілля на пострад. просторі якісно відрізняються від соц. контексту її розвитку в індустріально розвинених країнах Заходу.

Рекомендована література

1. Салтовський О. І. Основи соціальної екології. К., 1997;
2. Стегній А. Терминология экологической проблематики. Критический анализ // Социол. исследования. 1999. № 10;
3. Крисаченко В. С., Мостяев О. І. Україна: природа і люди. К., 2002;
4. Стегній О. Предметне поле соціології довкілля // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2008. № 3;
5. Його ж. Чи може природа бути предметом соціологічного аналізу? // Наук. студії Львів. соціол. форуму «Традиції та інновації в соціології»: Зб. наук. праць. Л., 2009.

О. Г. Стегній

Бібліографічний опис:

Екологія соціальна / О. Г. Стегній // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18717>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).